

Psykologien bak klimaforandringene

Når fienden er en selv

Lisbet Jære

Tegnene til at klimaendringene skjer, er tydelige nok, men vil vi se dem? Vår psyke arbeider hardt for å undertrykke erkjennelsen om at fienden som truer vår eksistens er vår egen levemåte.

«Nordland slettet 102 år gammel nedbørsrekord», «Verden går mot sitt varmeste år siden temperaturmålingene startet», «Afrika vil tørke vekk». Setningene er hentet fra avisoverskrifter, men hvem ønsker å se eller høre om øyer som synker i havet, smeltende breer, og truede isbjørner? Eller enda verre: Tørken i Afrika og sultende barn med oppblåste mager og uthulte øyne?

Å snakke om klimaforandringer gikk ut over normene for konversasjon i Bygdaby, det skapte forvirring og utrygghet, så det var derfor bedre å fortie problemet

Vi i vår vestlige kultur er oppdratt til å bli voksne produserende individer, og vi produserer for å kunne konsumere. Vi blir fortalt, særlig gjennom reklamen, at veien til et lykkelig, suksessfylt og meningsfylt liv går gjennom forbruk – uten å tenke på konsekvensene. Mye vil ha mer. Det kom ingen bindende avtale ut av klimatoppmøtet i København før jul, det endte i noe som kan ligne en fiasko. Klimaforskerne har talt, men hvorfor skjer det ingenting? Det er da noe at psykologene kommer på

banen for å fortelle om hvilke barrierer som ligger i veien og hindrer at vi gjør noe med de faktorene som truer vår eksistens.

Stemningsrapport fra COP 15

La oss hoppe et halvt år tilbake i tid, til COP 15, klimatoppmøtet i København i FN-regi. I et par uker var den danske hovedstaden et virvar av mennesker fra hele verden, alle med sin agenda: Fra aktivister til journalister, politikere og lobbyister for atomenergi og oljeindustri, til glamourmodeller og – klimaforskere. En av dem var Helge Drange, forsker ved Bjerknessenteret for klimaforskning.

– Klimaendringene kan nok virke abstrakte for folk, men fortsetter klimagassutslippene i samme utstrekning som i dag, kan oppvarmingen bli tre og en halv til fire grader i dette århundret, sa Drange da vi møttes i København.

OMSORG: Helge Drange, forsker ved Bjerknessenteret for klimaforskning, i København under fjorårets klimatoppmøte.

CO₂ er en av de viktigste klimagassene, og innholdet i atmosfæren er i dag høyere enn det har vært på minst 800 000 år. Det tar flere hundre år før effekten av CO₂ forsvinner. Fra 2000 til 2008 økte CO₂-utslippene med 3,4 prosent hvert år og overgikk med det klimapanelets verste «business-as-usual»-scenario, forteller Drange.

FNs klimapanel betegner en temperaturstigning på mer enn to grader som farlig; for å unngå dette må klimagassutslippene ned med rundt 80 prosent innen 2050.

En dramatisk temperaturstigning vil ramme store befolkningsgrupper som må flytte på seg som følge av blant annet tørke, hetebølger og havnivåstigning. Dette er godt nok dokumentert, forteller Drange, som er blant bidragsyterne til den siste rapporten fra FN's klimapanel og blant de som desillusjonert dro fra COP 15. I dette sirkuset var det som om klimaforskningen kom i skyggen; det som derimot kom klart fram, var skjevhetene i verden. Ulike grupperinger av u-land mot ulike grupperinger av i-land, u-landene sto hardt på kravet om pengeoverføringer til klimatilpasningstiltak. Det er de som er mest sårbare for klimaforandringene. Og hvorfor skal de begrense sine utslipp, når det først og fremst er i-landene som har skylda for klimaforandringene? Har de ikke rett til samme utvikling?

I desember skal det arrangeres et nytt klimatoppmøte i FN-regi, COP 16, i Mexico. Håpet er å få til en bindende global avtale om reduksjon av klimagassutslipp.

Grønnvask

Rådhusplassen var omgjort til «Hopenhagen live – fremtidens by» der det skulle tales mindre og gjøres mer. Alt vel, men for mange ble nok et håp knust og forvirringen ikke mindre av å oppdage at en av sponsorene til Hopenhagen var Coca-Cola. På reklameplakater rundt om i byen steg fremtidens by opp av en Coca-Cola-flaske med budskapet: «Coca-Cola – a bottle of hope». Greenwashfaktoren var stor.

Også psykolog Per Espen Stoknes var en tur innom København under toppmøtet. Han arbeider med scenarioer og klimapsykologi ved Senter for klimastrategi ved BI i Oslo, og var i København for å gjøre research til en bok om psykologi og klimaforandringer.

– Konsekvensene av klimaendringer er langt borte i tid og rom sammenlignet med andre trusler som for eksempel terrorisme og finanskrisen. I motsetning til andre fryktbilder er klimatrusselen mer abstrakt og vanskeligere å visualisere. Vi mangler også en klar fiende utenfor oss selv, en slags Osama Bin Laden, som truer med å angripe oss. Det gjør det vanskelig for folk å forholde seg til trusselen på en konstruktiv måte, sier Stoknes.

UPERSONLIG: – Vi mangler en klar fiende utenfor oss selv. Det gjør det vanskelig for folk å forholde seg til klimatrusselen på en konstruktiv måte, sier Per Espen Stoknes, her plassert under en selvrettferdig plakatt fra norske oljeaktører.

Et problem med klimatrusselen er ikke minst at fienden er vår egen livsstil. Vi er blitt avhengig av å kjøre bil, ta fly, vi har hus og gjerne hytter fulle av alt fra vaskemaskiner til flatskjermer og billige klær produsert i asiatiske land. Det er definitivt billigere å kaste enn å reparere, og kaste, det gjør vi. I Norge har søppelmengden per nordmann fordoblet seg siden begynnelsen 90-tallet. Ønsket om å fortsette det leveste vi har i dag, samtidig som vi vet at vi ikke burde, skaper et ubehag for psyken.

Kognitiv dissonans

Leon Festingers teori om kognitiv dissonans bidrar til å forklare hva som skjer i en prosess der vi begynner å fortrenge ubehaget. Når det er manglende samsvar mellom kognisjon (tanker, tro, forestillinger) og handling, oppstår det en dissonans eller et ubehag som enklest kan fjernes ved å endre kognisjon eller handling. Problemet med klimasaken er at det er få åpenbare handlingsmuligheter.– Vanlige kognisjoner i i klimatematikken er: «Jeg vet at å kjøre bil, bygge hytte eller spise mye kjøtt øker CO₂-utslippene», og «mine CO₂-utslipp bidrar til klimaendringene». Men

det er enklere å endre tanker og holdninger enn atferd, derfor er det lett å justere tankene sine slik at de passer til hvordan man faktisk handler, sier Stoknes.

Ubevisst begynner en å rettfærdiggjøre levestilten sitt ved å tenke ting som at «klimaet har jo alltid variert, er det nå så sikkert som de sier, at det er menneskeskapte klimaendringer?», eller «det er ikke noe jeg kan gjøre likevel». På et eller annet vis fortrenses ubehaget, og en lever videre i sin vestlige boble. Som et flokkdyr som tilpasser seg hva de rundt en gjør.

Ikke informasjon, men naboen

Mangelen på informasjon har vært brukt som en forklaring på hvorfor det blir gjort så lite. Stoknes mener derimot at det fins nok av tilgjengelig og god informasjon.

– Ifølge sosialpsykologisk forskning så er det hva andre gjør, som først og fremst påvirker ens atferd, og ikke så mye informasjonskampanjer som bunner i troen fra opplysningstiden om det rasjonelle mennesket. Handlingene til folk vi ser opp til, og de som er rundt oss, er det som er utslagsgivende, sier Stoknes. Han var på et foredrag med USAs energiminister Stephen Chu under klimatoppmøtet. Chu snakket om hvordan en i stedet for å satse på å få enkeltmennesket til å endre atferd burde jobbe med hele nabolag for i fellesskap få dem til å for eksempel senke strømforbruket og reise mer kollektivt.

FELTSTUDIUM: Kari Mari Nordgaard er miljøsociolog og professor ved Whitman college i USA. Hun skriver en bok om hvordan folk fra ei lita bygd i Nord-Norge forholder seg til klimaforandringene. Foto: Privat

Dette er i tråd med funn i amerikanske undersøkelser rettet mot å få folk til å være mer miljøvennlige i sine valg. Virkningen av ulike budskap, som miljø, kostnadssparing og type «dette gjør naboene dine», er blitt testet ut. Det som viste seg å ha størst uttelling, er budskapet om hva naboene gjorde.

Tvilen kommer den tiltalte til gode?

USA er det landet i den vestlige verden der klimaskepsisen er størst i tillegg til at klimaspørsmålet er et lavt prioritert politisk spørsmål. Samtidig står USA alene for rundt en fjerdedel av verdens CO₂-utslipp, og topper utslippsstatistikken per innbygger i verden. Noen dager før klimatoppmøtet i desember refererte New York Times til en undersøkelse som viste at kun 51 prosent av amerikanerne tror at utslippene av klimagasser som CO₂ fører til global oppvarming. Dette er 20 prosent mindre enn i 2007, og det laveste på 20 år. Tallene i Europa er høyere, men også her i ferd med å dale.

En av forklaringene kan være at det er blitt sådd mye tvil om troverdigheten til FNs klimapanel i det siste. Det fins nok av dem som har interesse av at vi ikke skal tro at klimaendringene er menneskeskapt, slik at vi kan fortsette i det godt opptråkkede sporet «business as usual». Et av de selskapene som har støttet flest tenketanker, som for eksempel The Competitive Enterprise Institute (CEI), som jobber hardt for å øke klimaskepsisen, er Exxon Mobil.

Fortrengning i Bygdaby

Kari Mari Nordgaard er miljøsosilog og professor ved Whitman college. Nordgaard var tidlig ute med å studere hvordan vi forholder oss til klimaforandringene. Spesielt i forhold til hvordan de fornektets og frykten undertrykkes. Neste år vil hun gi ut en bok som bygger på et feltstudium hun gjorde i ei lita bygd i Nord-Norge hun kalte Bygdaby, hvor hun oppholdt seg i et år.

Akkurat det året hun besøkte bygda, var klimaforandringene merkbare. Det ble brukt store ressurser på å lage kunstsno i skibakkene, noe som gjorde at det kom færre turister. Det var ikke mulig å fiske på isen, fordi den ikke var sterk nok.

– De aller fleste mente at menneskeskapt klimaendringer hadde skylden for at klimaet den vinteren oppførte seg så rart. Men i stedet for at dette ble en debatt og et politisk spørsmål med fokus på å finne en løsning, så holdt folk følelsene sine for seg selv, sier forskeren med norske røtter. Hun er en av de få som forsker på dette i USA.

Skyld, redsel og hjelpeløshet var blant de følelsene folk i Bygdaby sa de hadde. Mange uttrykte ambivalente holdninger, en følelse av å vite samtidig som de ikke visste helt. Flere sa de syntes det var vanskelig å snakke om dette med barna sine, og at de var redde for framtida. Nordgaard fant ut at det å snakke om klimaforandringer gikk ut over normene for konversasjon i samfunnet, det skapte forvirring og utrygghet, så det var derfor bedre å fortie problemet.

Roten til vår eksistens

På det dypeste rører miljøproblemer av stor skala, slik som klimaforandringer, ved selve roten til vår eksistens. Ved menneskenes følelse av kontinuitet i livet. Sosiologen Anthony Giddens kaller dette «ontologisk sikkerhet». I det siste har det vært mye ekstremvær med både nedbørs-, varme- og kulderekorder. Det at været har blitt så ustabil og årstidene ikke lenger er de samme, skaper uro. Det er noe galt med den naturlige syklusen.

– Et problem med vår tid er at vi har mistet noe av følelsen av det varige og bestandige i livet. Psykologen Robert Lifton har skrevet mye om hva atombomben gjorde for vår psyke. Den skapte en

følelse av at verden kunne gå under når som helst, sier Nordgaard, som bygger mye av sin forskning på psykologi. Vi trenger kontinuitet, det er derfor vi blant annet investerer enorme summer i å bygge store bygg, og driver med slektsgransking.

– En av de mennene jeg snakket med, holdt hånda foran øynene når vi snakket om temaet, og sa at «folk ønsker å beskytte seg selv litt». Informasjon om klimaforandringer er forferdelig forstyrrende. De truer vår følelse av identitet, et positivt syn på oss selv og håpet om at styresmaktene har mulighet til å finne en løsning.

Siden det politiske engasjementet i Norge er stort i forhold til USA, hadde nok Nordgaard forventet at folk skulle ha et mer løsningsorientert syn på klimaendringene. I stedet fant hun at problemet med fornektelse og apati var stort. Vanlige bortforklaringer innbyggerne i Bygdaby brukte, var at «Norge er et så lite land at det hjelper ikke hva vi gjør likevel», eller at «amerikanerne er mye verre enn oss».

– Det virker som vi er handikappet av frykt. Jeg tror at dersom det kommer en stor troverdig bevegelse som krever politisk endring, vil folk henge seg på. Norge har svært høye ambisjoner om å begrense klimagassutslippene. Dersom de klarer å holde målene, vil det statuere et eksempel. Vi trenger gode forbilder, sier Nordgaard

Enkel løsning

Hvorfor gjøres det så lite? Psykologen Jon Krosnick mener at folk slutter å rette oppmerksomheten mot klimaforandringer når det går opp for dem at det ikke fins en enkel løsning. Folk etterspør de store grepene fra myndighetenes side, ifølge forsker Marianne Ryghaug ved det nyopprettede Senter for bærekraftige energistudier (CenSES) ved NTNU. Hun har forsket på hvordan klimaekspertenes budskap blir mottatt og tolket i ulike grupper. Enkeltpersoner synes det de gjør alene, blir for puslete, men de fleste er villige til å gjøre et krafttak dersom flere blir med. Det kjente argumentet om at politikerne ikke kan innføre store utslippsreducerende tiltak fordi det ikke fins støtte i befolkningen, stemmer ikke med hennes funn.

Signaleffekten av at det ikke kom til noen avtale i København, påvirker derimot folk flests oppfatning av klimaendringene. For at kunnskap skal være troverdig, må den underbygges med handling. «Det er livsviktig å føre en politikk som bevarer og styrker ressursgrunnlaget. Menneskehetens muligheter til å overleve står i fare. Men vi kan skape en bærekraftig utvikling. Det krever handling – NÅ!». Slik står det i Brundtlandkommisjonens rapport *Vår Felles Fremtid* – fra 1987.

Det fins nok av bevis på at kostnadene ved å handle i dag blir langt mindre enn kostnadene ved å vente. Klimatoppmøtet i København var det 15. i rekken. Det er begrenset hvor mange slike verden tåler.